

Magdalena Bolek

Uniwersytet Śląski

Nasilenie cech psychopatii wśród kobiet osadzonych w zakładach karnych Charakterystyka psychospołeczna

Abstrakt: Zaprezentowane badanie miało na celu określenie nasilenia cech psychopatii u kobiet przebywających w polskich zakładach karnych oraz zależności pomiędzy nim a warunkami socjalizacji rodzinnej, stylem funkcjonowania interpersonalnego, nasileniem i formami przejawianej agresji oraz hierarchią uznawanych przez nie wartości. Grupa badawcza liczyła 99 kobiet, spośród których wyłoniono trzy grupy nasilenia cech psychopatycznych (opierając się na wynikach uzyskanych w Skali Obserwacyjnej Skłonności Psychopatycznych – PCL-R). Zastosowano takie narzędzia diagnostyczne jak: Skala Agresji (SABD), Skala Ustosunkowań Interpersonalnych (SUI), Skala Wartości Rokeacha (SW), analiza akt penitencjarnych, ankieta i dane z wywiadu. Badanie pokazało, iż wraz ze wzrostem nasilenia cech psychopatycznych w badanych grupach rosła liczba kobiet mających w swej przeszłości doświadczenia przebywania w placówkach opiekuńczych lub opiekuńczo-wychowawczych oraz kontaktu z rodzicem uzależnionym od alkoholu. Zgodnie z przewidywaniami okazało się, iż badane grupy różnią się pod względem przejawianych form agresji (zwłaszcza agresji fizycznej i słownej) oraz irytacji, a także stylów funkcjonowania interpersonalnego. Częściowe potwierdzenie znalazła również hipoteza mówiąca o istnieniu związku pomiędzy hierarchią wartości a nasileniem cech psychopatycznych. Kobiety o wyższym nasileniu cech psychopatycznych niżej ceniły wartość *bezpieczeństwa rodziny* w swojej hierarchii wartości ostatecznych.

Słowa kluczowe: psychopatia, agresja, wrogość, wartości.

Wprowadzenie

Już od przełomu XVIII i XIX wieku zagadnienie psychopatii jest przedmiotem zainteresowania zarówno teoretyków jak i badaczy, będąc źródłem wielu kontrowersji oraz inspiracją do nieustannej dyskusji. Problemem tym w ostatnich latach zajmowali się głównie Robert D. Hare (2003, 2010), Ronald Blackburn (1998a, 1998b, 2005), Theodore Millon (1998) oraz David J. Cooke (2012), a na gruncie polskim Kazimierz Pospiszyl (2000), Beata Pastwa-Wojciechowska (2004) oraz Józef K. Gierowski (2007, 2012). Zarówno w populacji ogólnej, jak i wśród osób wchodzących w konflikt z prawem, psychopatia diagnozowana jest zdecydowanie częściej u mężczyzn (Grann 2000; Pastwa-Wojciechowska 2011). Międzynarodowe badania prowadzone m.in. przez Martina Granna (2000), Mette K.F. Kreis i Davida J. Cooke'a (2011) wskazują, że płeć może wpływać na ekspresję fenotypową cech psychopatycznych. W porównaniach międzyplciowych pod względem cech psychopatii kobiety wydają się być bardziej manipulujące, niestabilne emocjonalnie oraz mają bardziej chwiejny obraz własnej osoby niż mężczyźni (Logan, Weizmann-Henelius 2012). Kreis, porównując wyniki przedstawicieli obu płci w skali nasilenia cech psychopatycznych, wskazuje, iż mężczyźni uzyskują znacznie wyższe wyniki od kobiet w takich aspektach jak: egocentryzm, agresywność, wyolbrzymione poczucie własnej wartości oraz destrukcyjność; kobiety natomiast uzyskują wyższe wyniki w aspekcie braku stabilności emocjonalnej i niestabilnej samoocenie (2009; za: Logan i Weizmann-Henelius 2012). Aktualnie brakuje jednak spójnej konceptualizacji psychopatii uwzględniającej różnice międzyplciowe. Przeprowadzone dotąd analizy zjawiska psychopatii w Polsce koncentrowały się głównie na populacji mężczyzn; epidemiologia i specyfika jej występowania wśród kobiet wciąż pozostaje tematem wymagającym dalszej eksploracji.

Jako podstawę teoretyczną przyjęto tu operacyjne podejście do psychopatii autorstwa Hare'a (2010) definiujące ją jako syndrom zaburzeń emocjonalnych, interpersonalnych i społecznych. W obrazie tegoż zaburzenia początkowo uwidacznia się dwuczynnikowa struktura tworzona przez skorelowane ze sobą czynniki: (I) izolację emocjonalną i (II) zachowania antyspołeczne. Wraz z głębszą analizą zjawiska psychopatii autor koncepcji zaproponował dalszy podział jej struktury na cztery aspekty. Czynniki I zawarł w sobie aspekt I (interpersonalny) i aspekt II (afekt). W ramach czynnika II wyodrębniono aspekt III (styl życia) i aspekt IV (antysocjalny). Według koncepcji Hare'a poza strukturą czynnikową istnieją jeszcze dwie charakterystyki typowe dla obrazu klinicznego psychopatii: promiskuityzm oraz nawiązywanie licznych, krótkotrwałych związków partnerskich, inicjowaną w celu instrumentalnego wykorzystania drugiej osoby.

Definiowanie psychopatii jako zaburzenia cechującego osobę m.in. o szczególnych skłonnościach do nagłych wybuchów niekontrolowanej agresji, niezdolnych

do nawiązywania bliskich związków emocjonalnych, nieliczących się ze skutkami swego zachowania, wykazujących deficyty lęku oraz zwiększone zapotrzebowanie na stymulację sprawia, iż obraz ten często łączony jest z podejmowaniem zachowań przestępczych (Hare 2010). Na podstawie licznych doniesień można postawić tezę, iż psychopatia jest jednym z najistotniejszych predyktorów stosowania przemocy (Hare 2003; Salekin, Rogers, Ustad i Sewell 1998), która znalazła potwierdzenie również w polskich badaniach prowadzonych w zakładach karnych (jednak analizy te ograniczyły się jedynie do populacji mężczyzn) (Dołęcki 2009; Grzyb 2011; Pastwa-Wojciechowska 2004). W ostatnich latach przestępczość kobiet w Polsce zmienia swą specyfikę i nabiera cech przypisywanych dotąd głównie przestępczości męskiej (Kowalczyk 2012; Toeplitz-Winiewska, Winiewski 2012; Wenzel 2005, 2009). Wzrasta również liczebność przestępstw popełnianych przez kobiety (Bałandynowicz 2002, s. 9; Hołyst 2007, s. 637–643), która prawdopodobnie wynika z ich wzrastającej agresywności oraz zachodzących zmian społecznych.

W niniejszym badaniu podjęto problem nasilenia cech psychopatii u kobiet osadzonych w polskich zakładach karnych oraz jego powiązania z ogólną charakterystyką psychospołeczną osadzonych. Zaproponowano także interpretację uzyskanych wyników w kontekście odmienności od opisanych w literaturze charakterystyk typowych dla grup męskich.

Problematyka badań

Celem prezentowanego badania była diagnoza nasilenia cech psychopatii u osadzonych kobiet oraz ustalenie, czy istnieją oraz jaki mają charakter zależności pomiędzy nasileniem cech psychopatii a warunkami socjalizacji rodzinnej, stylem funkcjonowania interpersonalnego, nasileniem i formami przejawianej agresji oraz hierarchią uznawanych wartości. W związku z powyższym postawiono następujące pytania badawcze:

- PB1 – Czy istnieją różnice w warunkach socjalizacji rodzinnej kobiet o różnym nasileniu cech psychopatycznych?
- PB2 – Czy nasilenie cech psychopatycznych powiązane jest z nasileniem poszczególnych rodzajów agresji i wrogości?
- PB3 – Czy istnieją zależności pomiędzy nasileniem cech psychopatii a stylami funkcjonowania interpersonalnego?
- PB4 – Czy nasilenie cech psychopatii powiązane jest z hierarchią wartości osadzonych?

Osoby badane i przebieg badań

W badaniu wzięło udział 101 kobiet, jednak dwa przypadki wykluczono z analizy ze względu na niespełnienie kryterium pełnoletniości. Badaną grupę stanowiło

więc 99 kobiet skazanych prawomocnym wyrokiem sądu ($N = 99$) za popełnienie przestępstw: przeciwko mieniu (61% grupy – głównie art. 278, 286, 280 k.k.), życiu i zdrowiu (19% grupy – głównie art. 148, 156 i 158 k.k.), bezpieczeństwu w komunikacji (6% grupy – art. 178 k.k.) i innych (9%). Były to zarówno kobiety karane pierwszy raz (57%), jak i recydywistki penitencjarne (42%). Ich wiek mieścił się w granicach od 21. do 61. r.ż., średnia wyniosła 36,22 lat ($\sigma = 8,98$).

Grupę podzielono na trzy podgrupy zróżnicowane pod względem nasilenia cech psychopatii. Za kryterium podziału przyjęto wynik uzyskany w Skali Obserwacyjnej Skłonności Psychopatycznych PCL-R (Psychopathy Checklist-Revised), przyjmując oryginalne dla tego narzędzia punkty odjęcia. Podział na podgrupy prezentuje tabela 1.

Tabela 1. Podział grupy badanej na podstawie wyniku uzyskanego w Skali Obserwacyjnej Skłonności Psychopatycznych PCL-R (*Psychopathy Checklist-Revised*)

Wynik uzyskany w PCL-R	Nasilenie cech psychopatycznych	Liczebność podgrupy	Średnia wyniku PCL-R w grupie	Nazwa podgrupy	Charakterystyka podgrupy
0–9	brak cech psychopatycznych	50	5,36	A brak cech psychopatycznych	brak lub minimalne nasilenie cech psychopatycznych, przypadkowych i niediagnostycznych dla psychopatii
10–19	nieznaczące symptomy psychopatii	31	14,61	B nieznaczące symptomy psychopatii	symptomy psychopatii, współwystępowanie kilku charakterystycznych stałych cech zachowania
20–29	umiarkowana psychopatia	15	23,60	C umiarkowana psychopatia i osoby o cechach osobowości psychopatycznej	stałe występowanie wielu typowych dla psychopatii właściwości zachowania i cech osobowości
30–40	osobowość psychopatyczna	3	31,33		

Źródło: opracowanie własne.

W związku z niewielką liczbą badanych, które uzyskały wynik PCL-R odpowiadający osobowości psychopatycznej (przewyższający 30 punktów), zdecydowano się na włączenie ich do podgrupy uzyskującej rezultaty na poziomie umiarkowanej psychopatii (podgrupa C).

Badania przeprowadzono w zakładzie karnym dla kobiet (we wszystkich oddziałach zakładu) oraz areszcie śledczym (w oddziałach żeńskich). W obrębie tych jednostek dobór do grupy był losowy. Udział w badaniu był dobrowolny i anonimowy. Z każdą osobą przeprowadzono wywiad diagnostyczny, i poproszono o wy-

pełnienie zestawu kwestionariuszy SABD, SUI i SW oraz ankiety własnej. Osoba przeprowadzająca badanie zapoznała się z dokumentacją penitencjarną osadzonych oraz opinią wychowawcy bądź psychologa penitencjarnego.

Zastosowane narzędzia badawcze

W badaniu zastosowano następujące narzędzia diagnostyczne:

Skala Obserwacyjna Skłonności Psychopatycznych PCL-R R.D. Hare. Metodę tę tworzy 20-itemowa skala pozwalająca na oszacowanie nasilenia cech psychopatii. Procedura badawcza opiera się na przeprowadzeniu wywiadu klinicznego oraz analizie akt penitencjarnych, na podstawie których dokonywana jest ocena nasilenia każdej z właściwości w skali od 0 do 2 (gdzie ranga 0 oznacza brak danej cechy a ranga 2 stały charakter danej cechy/aktywności). Suma uzyskanych ocen wskazuje na poziom nasilenia cech psychopatii, mieści się ona w przedziale 0–40 punktów. Narzędzie PCL-R pozwala na wyodrębnienie dwóch podstawowych czynników psychopatii: zaburzenia interpersonalno-emocjonalne (czynnik I) i dewiacyjny styl życia (czynnik II). Czynnik I składa się 8 pozycji: łatwość wypowiadania się/powierzchnowy urok osobisty; wyolbrzymione poczucie własnej wartości; patologiczna kłamliwość; dążenie do przewodzenia poprzez manipulowanie; brak wyrzutów sumienia i poczucia winy; powierzchowna uczuciowość; brak wrażliwości i empatii oraz brak poczucia odpowiedzialności za podjęte czyny. Na czynnik II składa się 10 pozycji: silne zapotrzebowanie na stymulację oraz zwiększona podatność na znudzenie; pasożytniczy styl życia; słaba kontrola zachowania; brak realistycznych, długoterminowych celów; impulsywność; wczesne trudności wychowawcze; nieodpowiedzialność; lekkomyślność; przestępczość w okresie niepełnoletności; uchylenie zwolnienia warunkowego i kryminalna wszechstronność. Dodatkowo do wyniku ogólnego dolicza się również: promiskuityzm oraz liczne, krótkotrwałe związki partnerskie (Hare 2003, 2010). W przeprowadzonym badaniu część pytań typowych dla semiestrukturalizowanego wywiadu PCL-R zawarto w ankiecie własnej. W celu trafniejszego oszacowania pozycji *powierzchnowy urok osobisty* poproszono o opinię wychowawców i psychologów penitencjarnych przebywających na co dzień w najbliższym otoczeniu osadzonych.

Skala Agresji (SABD) A.H. Bussa–A. Durkee. Narzędzie to służy badaniu nasilenia wrogości i agresywności oraz form jej przejawiania. Inwentarz opracowany przez Jana M. Stanika, Agnieszkę Roszkowską oraz Joannę Kucharewicz (2006) na podstawie inwentarza „Hostility-Guild Inventory” Bussa i Durkee składa się z 75 twierdzeń, z których wyłania się osiem skal: agresja fizyczna (I), agresja pośrednia (II), skłonność do irytacji (III), agresja słowna (VII), negatywizm (IV), uraza (V), podejrzliwość (VI) i poczucie winy (VIII).

Skala Ustosunkowań Interpersonalnych (SUI) Stanika. Metoda, pozwalająca na charakterystykę zachowania się osoby w kontaktach z innymi ludźmi, powstała na podstawie koncepcji interpersonalnego funkcjonowania osobowości

Sullivana oraz Leary'ego. SUI składa się z 70 pozycji testowych, na podstawie których wyodrębnia się 12 podskal, z czego osiem stanowią style funkcjonowania interpersonalnego: kierowniczo-autorytarny, podtrzymująco-przesadnie opiekuńczy, współpracująco-przyjacielski, uległo-zależny, wycofująco-masochistyczny, buntowniczo-podejrzliwy, agresywno-sadystyczny, współzawodnicząco-narcystyczny, a pozostałe cztery podskale to: samoakceptacja; skala kłamstwa; zaradność, realizm, względna autonomia; pesymizm, bezradność, wołanie o pomoc (Stanik, Różańska-Kowal 2006).

Skala Wartości Rokeacha (SW). Narzędzie, mające na celu badanie systemu wartości młodzieży i osób dorosłych, powstało opierając się na teorii wartości Rokeacha. Użyto polskiego tłumaczenia opracowanego przez Pracownię Testów Psychologicznych, wersji E amerykańskiego narzędzia Value Survey (VS). Metoda ta bada dwa systemy przekonań: **Wartości ostateczne (WO)**, odzwierciedlające główne i ponadsytuacyjne cele życia jednostki oraz **Wartości instrumentalne (WI)**, odzwierciedlające sposoby postępowania w celu realizacji wartości wyższych. Procedura badania nakazuje rangowanie wymienionych 18 wartości według ich subiektywnej „ważności”. Każdej pozycji osoba badana przypisuje inną rangę, przy czym ranga „1” oznacza wartość najbardziej istotną, natomiast ranga „18” przyznawana jest wartości najmniej istotnej z punktu widzenia osoby badanej (Brzozowski 1996).

W celu określenia istotności różnic pomiędzy badanymi grupami w przypadku zmiennych mierzalnych zastosowano nieparametryczny Test ANOVA Kruskala-Wallis. Jako miarę współzależności zmiennych mierzalnych użyto współczynnik korelacji Spearmana. W celu prezentacji charakterystyk jakościowych zastosowano tabele wielodzzielcze z uwzględnieniem udziału procentowego; testy niezależności χ^2 , miary siły związku: współczynnik ϕ Yule'a, współczynnik V-Kramera i współczynnik kontyngencji Pearsona – stosowane w zależności od spełnienia założeń testów. W celu określenia siły i kierunku zależności zmiennych porządkowych użyto współczynnik Tau -Kendalla lub, gdy zmienne nie przyjmowały rozkładu normalnego, współczynnik korelacji rang Spearmana. W celu oceny relacji pomiędzy blokiem zmiennych niezależnych a zmienną zależą zastosowano korektę Bonferroniego.

Prezentacja i interpretacja uzyskanych wyników

W badanej grupie jedynie około 3% osadzonych wykazywało występowanie cech psychopatii w nasileniu pozwalającym na diagnozę osobowości psychopatycznej. Wynik ten przekracza typową dla populacji ogólnej kobiet epidemiologię tego zaburzenia (wg Weizmann-Henelius i współautorów (2004) od 0,6 do 1%), lecz jest zdecydowanie niższy od wskazywanego przez Hare'a (2010), który wynosi około 20% osadzonych. Prawdopodobnie zachodzą tu pewne różnice międzypłci-

we i kulturowe, wskazywane już w innych doniesieniach. Przykładowo wśród szkockich więźniów psychopatię zdiagnozowano również jedynie w przypadku 3% populacji, w badaniach prowadzonych w strefie niemieckojęzycznej diagnozę tę uzyskało 7% uwięzionych (Ullrich i in. 2003). Natomiast badania prowadzone w grupie osadzonych sprawczyń przemocy w Finlandii wskazały na wystąpienie psychopatycznego zaburzenia osobowości wśród około 11% badanych (Weizman-Henelius i in. 2004). Na niższe występowanie psychopatii w badanej grupie prawdopodobnie wpływa losowy sposób doboru z populacji więziennej i tym samym charakterystyka próby. Jedynie 19% z badanych zostało skazanych za popełnienie przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu a 14% za kradzieże rozbójnicze. Tymczasem w badaniach zagranicznych często stosowany był dobór celowy według kryterium charakteru popełnionego czynu (przestępstwa z użyciem przemocy) lub przebywania na oddziałach sądowo-psychiatrycznych. Innym czynnikiem mogącym wpływać na uzyskane wyniki jest specyfika stosowanego narzędzia diagnostycznego, które powstało na bazie badań prowadzonych wśród mężczyzn. Jak wskazują Caroline Logan i Gitta Weizman-Henelius (2012) stosowanie skali PCL-R do diagnozy kobiet jest skuteczne w przypadkach ekstremalnego nasilenia zaburzenia i znacznej ekspresji zachowań antyspołecznych, jednak może powodować zaniżenie wyniku w przypadkach słabszego nasilenia cech lub mniej dominującego komponentu antyspołecznego w obrazie klinicznym.

Warunki socjalizacji rodzinnej osadzonych kobiet a nasilenie cech psychopatycznych

W przeprowadzonym badaniu postawiono hipotezę o istnieniu zależności pomiędzy warunkami socjalizacji rodzinnej a nasileniem cech psychopatycznych. Wzięto tutaj pod uwagę takie aspekty socjalizacji, jak: przebywanie w placówkach opiekuńczych lub opiekuńczo-wychowawczych, wystąpienie tzw. kariery przestępczej w rodzinie oraz nadużywanie alkoholu przez rodziców.

Przebywanie w placówkach opiekuńczych lub opiekuńczo-wychowawczych. W grupie *braku cech psychopatycznych* 10% kobiet przebywało w placówkach opiekuńczych lub opiekuńczo-wychowawczych. Wraz ze wzrostem nasilenia cech psychopatycznych w badanych grupach rosła liczba kobiet mających w swej przeszłości takie doświadczenie. W grupie *nieznacznych symptomów psychopatii* dotyczyło ono już 16%, natomiast w grupie *umiarkowanej psychopatii i osób o cechach osobowości psychopatycznej* aż 44% badanych były podopiecznymi ośrodków opiekuńczych lub opiekuńczo-wychowawczych. Ta istotna statystycznie zależność ($p = 0,004$) charakteryzuje się przeciętną siłą związku ($\phi = 0,33$). Uzyskane wyniki są zbieżne z doniesieniami Greera (1964; za: Pastwa-Wojciechowska 2004), zgodnie z którymi około 60% psychopatów doznawało w dzieciństwie rozłąki, pozostawało bez opieki i kontaktu emocjonalnego z rodzicami. Tendencja ta jest widoczna w badanej grupie, mimo ogólnie niższych niż wskazujące na diagnozę

psychopatii wyników w skali PCL-R w grupie wykazującej cechy psychopatyczne (grupa C).

Wystąpienie tzw. kariery przestępczej w rodzinie generacyjnej. Z raportu Davida P. Farringtona i współpracowników (2006) wynika, iż głównym czynnikiem ryzyka przyszłego łamania prawa przez mężczyzn jest stopień przestępczości występujący wśród członków rodziny generacyjnej, a na dalszym planie: śmiałość, odwaga, ryzykanctwo, niskie osiągnięcia szkole, ubóstwo, absencja w szkole oraz niewłaściwe postawy rodzicielskie. Farrington zauważa, iż tendencje do popełniania przestępstw koncentrują się w rodzinach. Podaje, że w 64% rodzin generacyjnych osób pozbawionych wolności był przynajmniej jeden przestępca (43% braci, 28% ojców i 13% matek). Agata Matysiak-Błaszczyk (2010) zauważa, iż w 34% rodzin generacyjnych kobiet osadzonych w polskich zakładach karnych wystąpiły osoby, które również przebywały w tego typu instytucjach. Według autorki w rodzinach tych zachodzi zjawisko modelowania społecznych zachowań kryminogennych. Tendencje te są zgodne z wnioskami raportu Farringtona, prawdopodobnie więc płeć osadzonych nie wpływa na sposób transmisji rodzinnej zachowań przestępczych.

W prezentowanym badaniu w grupie A jedynie w 20% rodzin badanych były osoby, które przebywały wcześniej w zakładach karnych. W pozostałych grupach takich osób było więcej: w grupie B – 33%, natomiast w grupie C – 28%. Nie istnieje tu jednak istotna statystycznie zależność pomiędzy nasileniem cech psychopatycznych a wystąpieniem kariery przestępczej w rodzinie ($\chi^2 = 2,67$; $p = 0,26$). Przestępczość wśród członków rodziny generacyjnej jest zatem prawdopodobnie dobrym predyktorem przyszłych zachowań przestępczych, jednak niekoniecznie związanym z przejawianiem cech osobowości psychopatycznej.

Nadużywanie alkoholu przez rodziców. Psychodynamiczne koncepcje genety psychopatii wskazują na rolę alkoholizmu występującego w rodzinie generacyjnej jako jednego z podstawowych źródeł braku poczucia bezpieczeństwa i chaosu charakterystycznych dla dzieciństwa osób o cechach antyspołecznych (McWilliams 2009, s. 167–182). Według Pastwy-Wojciechowskiej (2004) problem uzależnienia od alkoholu dotyczy 23% ojców mężczyzn o psychopatycznym zaburzeniu osobowości i 45% ojców skazanych osób dysocjalnych. Matysiak-Błaszczyk (2010) z kolei podaje, iż w 37% rodzin generacyjnych kobiet osadzonych w zakładach karnych występuje problem alkoholowy (26% ojców i 13% matek). Na tej podstawie w prezentowanym badaniu postawiono hipotezę o istnieniu zależności pomiędzy nasileniem cech psychopatycznych a nadużywaniem alkoholu przez rodziców osób badanych. Hipoteza ta znalazła potwierdzenie w uzyskanych rezultatach. W przypadku uzależnienia matek wystąpiła istotna statystycznie zależność ($\chi^2 = 6,03$; $p = 0,05$) o słabym nasileniu ($\phi = 0,25$). W przypadku ojców zależność ta jest bardziej widoczna ($\chi^2 = 9,17$; $p = 0,01$), miary siły związku wskazują na jej przeciętne nasilenie ($\phi = 0,31$). W grupie A 10% matek oraz 22% ojców badanych kobiet uzależnionych było od alkoholu. Dane te zbliżone są do wyników

uzyskanych przez Matysiak-Błaszczak wśród ogółu osadzonych kobiet. Odsetek uzależnionych rodziców wzrasta w grupach o wyższym nasileniu cech psychopatycznych – w grupie B sięga 28% matek i 47% ojców, natomiast w grupie C obejmuje 33% matek oraz 59% ojców.

Nasilenie cech psychopatycznych a formy przejawianej agresji i wrogości

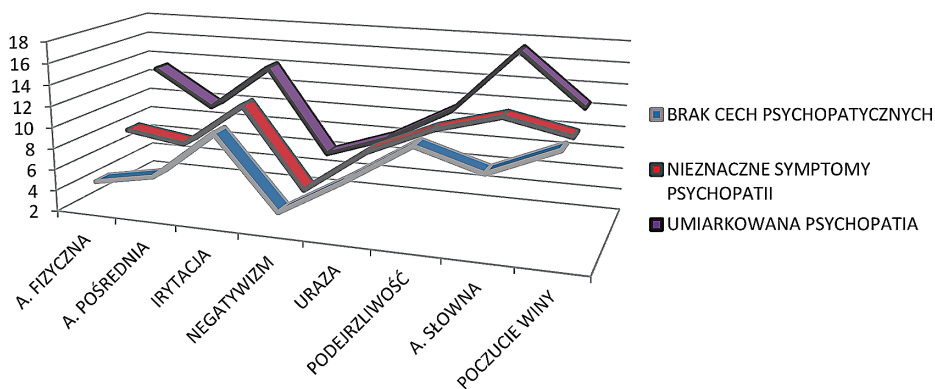
W literaturze przedmiotu szeroko omawiana jest instrumentalność przemocy stosowanej przez osoby z rozpoznaniem psychopatii. Blair (2007) wskazuje na zwiększone ryzyko występowania u nich agresji proaktywnej, celowej i instrumentalnej oraz tendencję do reaktywnej odpowiedzi agresją na doznaną frustrację. Badania przeprowadzone przez Nouvion i in. (2007) wykazały, iż również w populacji osób niekaranych wyższe nasilenie agresji proaktywnej łączy się z wyższym wynikiem uzyskanym w skali PCL-R; autorzy nie zaobserwowali jednak takiej zależności w przypadku agresji reaktywnej. W prezentowanym tu badaniu analizie poddano dominujące formy agresji i wrogości, poprzez które ujawnia się agresywność kobiet o różnym nasileniu cech psychopatycznych. Dane dotyczące różnic pomiędzy badanymi grupami oraz stopnia współzmienności nasilenia cech psychopatycznych z poziomem poszczególnych form agresji i wrogości przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Istotność różnic pomiędzy grupami nasilenia cech psychopatycznych dla skal SABD oraz ich korelacje z wynikiem ogólnym i czynnikami PCL-R

Skale SABD	Wartości w teście Kruskala-Wallisza $df = 2$					R Spearmana		
	średnia ranga w grupie:			H	p	nasilenie cech psychopatii	czynnik I PCL-R	czynnik II PCL-R
	A	B	C					
Agresja fizyczna	37,47	55,61	75,14	24,70	<0,001	0,55	0,36	0,58
Agresja pośrednia	42,68	52,13	66,67	9,62	<0,05	0,36	0,17	0,42
Irytacja	44,30	50,69	64,64	6,73	<0,05	0,29	0,16	0,35
Negatywizm	43,41	47,32	72,92	15,03	<0,001	0,36	0,26	0,38
Uraza	46,04	55,60	51,36	2,20	0,33	0,05	-0,05	0,11
Podęjrliwość	49,73	49,44	51,72	0,08	0,96	-0,06	-0,05	-0,05
Agresja słowna	38,60	53,89	74,97	22,22	<0,001	0,51	0,40	0,45
Poczucie winy	48,97	48,31	56,89	1,29	0,53	-0,01	-0,15	0,12
Czynnik agresja	38,00	54,71	75,22	23,48	<0,001	0,55	0,35	0,57
Czynnik wrogość	46,00	51,63	58,31	2,58	0,28	0,10	0,03	0,14

Źródło: opracowanie własne.

Formy przejawianej agresji różnicują grupy nasilenia psychopatii. Pod względem agresji fizycznej istotne statystycznie różnice wystąpiły pomiędzy grupą A i obiema pozostałymi grupami nasilenia cech psychopatycznych (grupa A przejawia istotnie niższe nasilenie tej formy agresji (1) od grupy B $r_g^1 = -0,33$, (2) od grupy C $r_g = -0,54$), natomiast nie zaobserwowano tu istotnych różnic pomiędzy grupami B i C. Istotne różnice pomiędzy grupami A i C występują także w przypadku agresji pośredniej ($r_g = -0,37$) i irytacji ($r_g = -0,31$). Pod względem negatywizmu ($Ar_g = -0,47$; $Br_g = -0,43$) i agresji słownej ($Ar_g = -0,56$; $Br_g = -0,35$) grupa C ma istotnie wyższe wyniki od pozostałych grup, natomiast grupy A i B nie różnią się między sobą pod względem tych form agresji.

Ryc. 1. Średnie wyniki form przejawianej agresji i wrogości w grupach nasilenia cech psychopatii

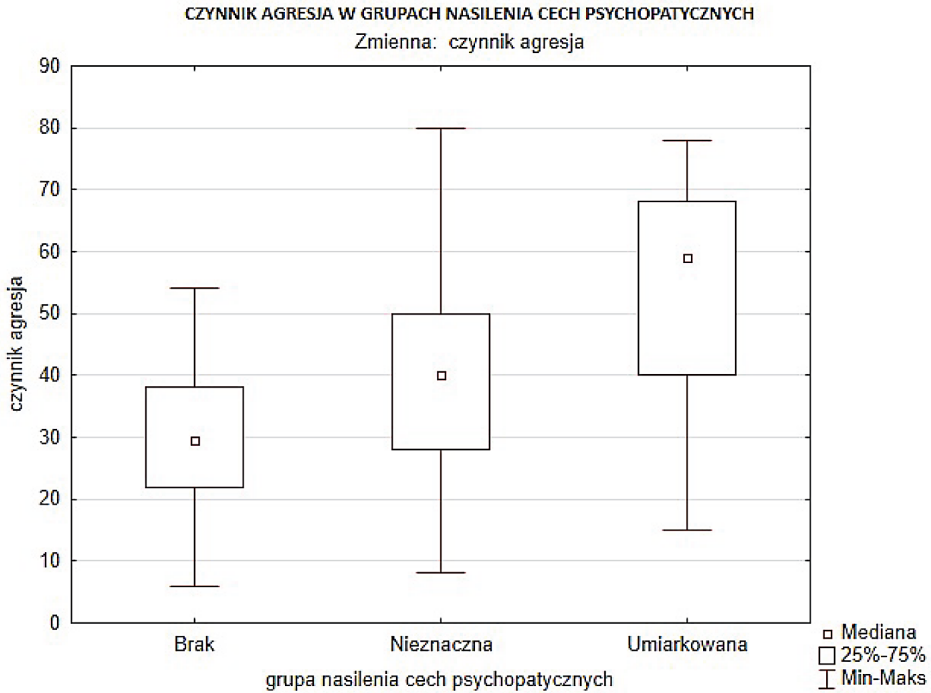
Źródło: opracowanie własne.

Analizując ukazane na rysunku 1 profile form przejawianej agresji i wrogości grup nasilenia cech psychopatii, obserwujemy wyraźną tendencję podwyższenia średnich wyników przejawianych form agresji w grupach o wyższym nasileniu cech psychopatycznych. Nasuwa się wniosek o niewielkich różnicach jakościowych w profilach form przejawianej agresji w zależności od nasilenia cech psychopatii u kobiet, badane podgrupy różnią się jednak ich ilościowym nasileniem. Niezgodne z przedstawioną tendencją są jednak formy wyrażania wrogości: uraza (najwyższe średnie wyniki w grupie nieznacznych symptomów psychopatii) i podejrzliwość (najwyższe wyniki w grupie o najniższym nasileniu cech psychopatycznych).

Z uzyskanych rezultatów badawczych wyłania się wyraźne zróżnicowanie badanych podgrup pod względem ogólnego czynnika AGRESJI, na który składają

¹ r_g – rangowy współczynnik korelacji dwuseryjnej Glassa to miara wielkości efektu dedykowana testowi istotności różnic Manna-Whitneya, przyjmuje wartości w przedziale <-1,1>

się: agresja fizyczna, pośrednia, słowna oraz irytacja. Istotne różnice statystyczne pod względem tego czynnika wystąpiły pomiędzy wszystkimi grupami nasilenia cech psychopatycznych (rys. 2), wykazuje on także wysoką, dodatnią korelację z wynikiem ogólnym PCL-R.

Ryc. 2. Czynniki AGRESJA w trzech grupach nasilenia cech psychopatycznych
Źródło: opracowanie własne.

Przyglądając się dokładniej wynikowi PCL-R, zauważymy, iż czynnik AGRESJA zdecydowanie silniej ($r = 0,57$) związany jest z czynnikiem II PCL-R, odnoszącym się do behawioralnego aspektu funkcjonowania. Tym samym wysoka agresywność badanych idzie w parze z ich impulsywnością, lekkomyślnością i nieodpowiedzialnością oraz socjalną dewiacją. W związku z tym, iż nasilenie cech psychopatii w uzyskanych wynikach łączy się głównie z ilościowym zróżnicowaniem nasilenia form przejawianej agresji, korelację tę można wyjaśnić słabą kontrolą zachowania charakterystyczną dla behawioralnych aspektów psychopatii.

Należy tu jednak zwrócić uwagę na ograniczenia wyciąganych wniosków, ponieważ tendencja do zachowań agresywnych, w tym zwłaszcza przejawy agresji słownej i fizycznej, są jednym z elementów wpływających na diagnozę nasilenia cech psychopatii narzędziem PCL-R (wskaźniki często wpływające na ocenę pozycji: impulsywność i słaba kontrola zachowania). Problem ten wiąże

się z obecnymi w literaturze przedmiotu zarzutami względem operacyjnego ujęcia psychopatii Hare'a, wskazującymi na pewne pomieszanie objawów i skutków psychopatii, polegające na włączeniu antyspołecznych zachowań i ich efektów do kryteriów diagnostycznych tego zaburzenia osobowości (Kreis i Cooke, 2011).

Nasilenie cech psychopatycznych a style funkcjonowania interpersonalnego

W poznawczo-interpersonalnym ujęciu psychopatii Blackburna (2005) zaburzenie to powiązane jest przede wszystkim z interpersonalnym obszarem wrogości i dominacji. Z badań prowadzonych przez Blackburna i Maybury'ego (1985) wynika, iż taka lokalizacja w kołowym modelu ustosunkowań interpersonalnych dotyczy głównie psychopatii pierwotnej; psychopatia wtórna natomiast wiąże się głównie z większym wycofaniem i submisyjnością. Problem ten omawia również Pastwa-Wojciechowska (2004), której badania wykazały wyraźne różnice pomiędzy grupami nasilenia cech psychopatycznych pod względem ustosunkowań interpersonalnych. Do najistotniejszych z nich należą: różnice pomiędzy *grupą skazanych* (niewykazującą cech psychopatii) a *grupą psychopatów* w nasileniu występowania stylu uległo-zależnego. Wyniki te wskazują, iż psychopaci mają tendencję do nakłaniania otoczenia do udzielania im pomocy i wsparcia, co interpretowane jest jako próba manipulacji innymi w celu osiągnięcia własnych korzyści. Te same grupy istotnie różnicował również buntowniczo-podejrzliwy styl funkcjonowania interpersonalnego. Wyłania się z niego obraz psychopaty nieufnego, wrogiego, aspołecznego, o podwyższonym chłódzie emocjonalnym i neurotycznej podejrzliwości. W tę tendencję wpisały się także istotnie wyższe wyniki *grupy psychopatów* (w porównaniu z *grupą skazanych*) w zabarwionym silnym podtekstem dominacji stylu agresywno-sadystycznym.

Dane ukazujące różnice pomiędzy podgrupami badanych kobiet pod względem poszczególnych stylów funkcjonowania interpersonalnego oraz siłę ich związku z nasileniem cech psychopatycznych przedstawia tabela 3.

Style funkcjonowania interpersonalnego wyraźnie różnicują grupy nasilenia cech psychopatycznych. Istotnie statystycznie różnice pomiędzy grupami A i C zaobserwowano pod względem: stylu agresywno-sadystycznego ($r_g = -0,40$), stylu współzawodnicząco-narcystycznego ($r_g = -0,43$) i skali kłamstwa ($r_g = 0,43$). Pomiedzy stylem agresywno-sadystycznym a nasileniem cech psychopatii zachodzi przeciętna, dodatnia korelacja; zależność ta dotyczy zarówno czynnika I, jak i czynnika II PCL-R. Taki układ zależności odzwierciedla głębokie osadzenie w strukturze osobowości badanych kobiet tendencji do zachowań agresywnych, które utrwały się w dewiacyjnym stylu życia jako formie ich uzewnętrzniania. Istotnie wyższe wyniki grupy C w stylu współzawodnicząco-narcystycznym sugerują występowanie skłonności do nadmiernego akcentowania swojej niezależności

przy jednoczesnej dewaluacji wartości drugiego człowieka oraz ciągłego współzawodnictwa o dominującą pozycję w relacjach interpersonalnych. Styl ten wykazuje dodatnią, przeciętną korelację z wynikiem ogólnym PCL-R. Okazuje się, iż na tę zależność zdecydowanie większy wpływ ma wysoka korelacja z czynnikiem emocjonalno-interpersonalnym niż z dewiacyjnym stylem życia, wykazującym tu jedynie niską zależność. Podwyższenie wyników w obu omówionych stylach (VII i VIII) daje spójny obraz wrogiej dominacji charakterystycznej dla badanych kobiet z grupy o umiarkowanym nasileniu cech psychopatii oraz osobowości psychopatycznej. Oba te style w kołowym modelu zachowań interpersonalnych Leary'ego (2004) tworzą wspólnie ćwiartkę nasycenia wrogością i dominacją (Stanik 1998). Wyniki te potwierdzają postulat Blackburna (1998b) o takiej właśnie lokalizacji psychopatii, a w kontekście jego teorii pozwalają na umieszczenie tych kobiet na krańcu bezwzględności w dymensji bezwzględność – uległość modelu analizy zachowań psychopatycznych.

Tabela 3. Istotność różnic pomiędzy grupami nasilenia cech psychopatycznych dla stylów funkcjonowania interpersonalnego oraz związek tych skal z wynikiem ogólnym i poszczególnymi czynnikami PCL-R

Skale SUI	Wartości w teście Kruskala-Wallis df = 2					R Spearmana		
	średnia ranga w grupie:			H	p	nasilenie cech psychopatii	czynnik I PCL-R	czynnik II PCL-R
	A	B	C					
Kierowniczo- -autorytarny	44,68	51,71	61,83	4,97	0,08	0,27	0,41	0,13
Podtrzymująco przesadnie opiekuńczy	49,37	51,65	48,92	0,16	0,92	-0,06	0,01	-0,07
Współpracująco- -przyjacielski	52,79	45,81	49,47	1,18	0,56	-0,18	-0,15	-0,13
Uległo-zależny	46,39	56,81	48,31	2,65	0,27	0,02	-0,03	0,08
Wycofująco- -masochistyczny	50,59	51,18	46,33	0,38	0,83	-0,19	-0,29	-0,06
Buntowniczo- -podejrzliwy	44,99	56,81	52,19	3,44	0,18	0,12	0,20	0,04
Agresywno- -sadystryczny	40,16	55,74	67,44	14,83	<0,001	0,40	0,36	0,35
Współzawodnicząco- -narcystyczny	40,65	54,55	68,14	13,46	≤0,001	0,40	0,58	0,22

Skale SUI	Wartości w teście Kruskala–Wallisa df = 2					R Spearmana		
	średnia ranga w grupie:			H	p	nasilenie cech psychopatii	czynnik I PCL-R	czynnik II PCL-R
	A	B	C					
Samoakceptacja	48,73	52,69	48,89	0,40	0,82	-0,06	-0,25	0,08
Skala kłamstwa	58,24	48,32	30,00	13,30	≤0,001	-0,26	-0,13	-0,30

Źródło: opracowanie własne.

Nasilenie cech psychopatycznych a hierarchia wartości osadzonych

Wartości stanowią podstawę ukierunkowującą aktywność jednostki, prowadzą do podejmowania określonych ról społecznych, informują o sposobie racjonalizowania przekonań, postaw i działań oraz określają tożsamość i orientację życiową osoby (Wawro 2007). W strukturze osobowości system wartości ma charakter hierarchiczny, który Rokeach definiuje jako: „trwałą organizację przekonań o preferowanych sposobach postępowania lub ostatecznych stanach egzystencji, uporządkowanych według względnej ważności” (1973; za: Brzozowski 1996, s. 4), w jego skład wchodzi wartości ostateczne i instrumentalne. Badane tu podgrupy nasilenia cech psychopatii różniły się między sobą jedynie pod względem hierarchii wartości ostatecznych, definiowanych jako „najważniejsze, ponadsytuacyjne cele ludzkiego życia” (Brzozowski 1996, s. 5). Wyniki porównań międzygrupowych dla wartości ostatecznych przedstawiono w tabeli 4.

Tabela 4. Charakterystyka przyznanych rang wartościom ostatecznym w badanych grupach nasilenia cech psychopatycznych

Wartości ostateczne	Wartości w teście Kruskala–Wallisa df = 2					E_R^2	E_R^{2*}
	ranga złożona w grupie:			H	P		
	A	B	C				
Bezpieczeństwo narodowe	11	11,5	2,5	1,14	0,57	0,02	
Bezpieczeństwo rodziny	1	1	1	14,22	<0,001	0,20	
Dojrzała miłość	2,5	4,5	5	0,75	0,96	0,01	
Dostatnie życie	5,5	6	8	2,17	0,34	0,03	
Mądrość	2,5	3	2,5	0,79	0,67	0,01	
Poczucie dokonania	13	8	5	3,66	0,16	0,06	

Wartości ostateczne	Wartości w teście Kruskala–Wallisa $df = 2$					E_R^2 E_R^2
	ranga złożona w grupie:			H	P	
	A	B	C			
Poczucie własnej godności	4	4,5	7	1,85	0,40	0,03
Pokój na świecie	7,5	13,5	15,5	2,63	0,27	0,04
Prawdziwa przyjaźń	7,5	7	9	2,64	0,27	0,04
Przyjemność	12	10	11,5	0,87	0,65	0,01
Równowaga wewnętrzna	9,5	11,5	18	2,85	0,24	0,04
Równość	14	13,5	15,5	0,53	0,77	0,01
Szczęście	9,5	9	15,5	0,14	0,93	0,00
Świat piękna	16,5	16,5	11,5	4,39	0,11	0,07
Uznanie społeczne	15	15	11,5	1,81	0,40	0,03
Wolność	5,5	2	5	2,58	0,27	0,04
Zbawienie	18	18	15,5	2,73	0,26	0,04
Życie pełne wrażeń	16,5	16,5	11,5	0,18	0,91	0,00

* E_R^2 * E_R^2 – współczynnik Epsilon-kwadrat – to miara wielkości efektu dedykowana testowi istotności różnic Kruskala–Wallisa.

Źródło: opracowanie własne.

Najbardziej cenioną we wszystkich badanych podgrupach wartością ostateczną jest *bezpieczeństwo rodziny*. Wartość ta zajmuje naczelne miejsce w systemie wartości społeczeństwa polskiego niezależnie od płci osób badanych (Brzozowski 1996) oraz nasilenia cech psychopatii. Istotne różnice pomiędzy podgrupami badawczymi wystąpiły jednak właśnie w umiejscowieniu *bezpieczeństwa rodziny* w omawianej hierarchii (w teście Kruskala–Wallisa po zastosowaniu poprawki Bonferroniego $p = 0,01$). Mimo iż wartość ta w każdej grupie zyskała relatywnie najwyższą rangę, istotne różnice w ocenie wagi tej wartości wystąpiły pomiędzy grupami A i C. Pozycja *bezpieczeństwo rodziny* w hierarchii wartości ostatecznych wykazała również dodatnią korelację o przeciętnej wartości: $r = 0,44$; $p < 0,05$ z nasileniem cech psychopatycznych (należy pamiętać tu o strukturze skali SW, z której wynika, iż najwyższej wartości przypisuje się rangę „1”).

Dla kształtowania się uznawanych wartości istotne znaczenie mają doświadczenia i wzorce płynące ze środowiska rodzinnego w procesie wychowania, czy to poprzez mechanizm modelowania, czy też deprivowania pewnych potrzeb, przekształcanych z czasem na wysoko cenione wartości (Kasser i in. 2002). Jak wskazano, osoby o wyższym nasileniu cech psychopatycznych częściej wycho-

wywały się w środowiskach niezapewniających im bezpiecznych wzorców i doświadczeń rodzinnych (przebywanie w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, rodzice nadużywający alkoholu), co mogło przełożyć się na niższe wartościowanie bezpieczeństwa rodziny w skutek pokoleniowej transmisji uznawanych wartości w procesie socjalizacji. Z drugiej jednak strony uzyskany wynik w grupie C może wskazywać na słabsze identyfikowanie depriwacji potrzeb bezpieczeństwa we wczesnych etapach rozwoju i jej wpływu na przejawiane zaburzenia, która w przypadku kobiet o wyższym nasileniu cech psychopatycznych w mniejszym stopniu przełożyła się na wartościowanie bezpieczeństwa rodziny. Przedstawiona tendencja jest zgodna z teoretycznym ujęciem psychopatii, w którym podkreślana jest lekkomyślność, brak zaangażowania i troski o rodzinę, jako cechy charakterystyczne dla osób dotkniętych tym zaburzeniem. Mogą one jednak być efektem mniejszej samoświadomości tych badanych.

Interesujące wydaje się być również porównanie hierarchii wartości kobiet o różnym nasileniu cech psychopatycznych z modelową hierarchią wartości uznawanych powszechnie w polskim społeczeństwie przytoczoną przez Piotra Brzozowskiego (1996). Okazuje się, iż właśnie hierarchia grupy o najsilniejszym nasileniu cech psychopatycznych najbardziej zbliżona jest do wzorcowej. Możliwe, że taki rezultat wynika z chęci pozytywnej autoprezentacji, manipulacji wrażeniem i pewnego zafałszowania wyników przez osadzone z tej grupy.

Pod względem hierarchii wartości instrumentalnych nie wystąpiły istotne statystycznie różnice pomiędzy badanymi grupami, a jedynie pewne nieznaczne tendencje w odmiennych preferencjach wobec poszczególnych pozycji.

Podsumowanie i dyskusja

Odpowiadając na postawione wcześniej pytania badawcze, należy podkreślić, iż (PB1) w aspekcie socjalizacji rodzinnej pomiędzy badanymi podgrupami wystąpiły różnice pod względem przebywania w placówkach opiekuńczych lub opiekuńczo-wychowawczych w dzieciństwie oraz nadużywania alkoholu przez rodziców. W porównaniu do grup męskich z badań Pastwy-Wojciechowskiej (2004) problem uzależnienia od alkoholu rodziców silniej zaznacza się w rodzinach osadzonych kobiet. Sytuacja ta może wynikać z *de facto* niższego nasilenia cech psychopatycznych w badanej tutaj populacji, tym samym grupa *umiarkowanej psychopatii i osób o cechach osobowości psychopatycznej* poziomem wyników PCL-R zbliżona jest bardziej do *grupy dysocjalnej* niż *grupy psychopatów* z wspomnianych badań. Jak przytoczono powyżej, najwyższy odsetek uzależnienia rodziców wśród grup męskich Pastwa-Wojciechowska odnotowała właśnie w *grupie dysocjalnej* i był on zbliżony do uzyskanych tutaj wyników.

Potwierdzenie w rezultatach badawczych znalazła również hipoteza mówiąca o występowaniu różnic pod względem przejawianych form agresji (PB2). Zróż-

nicowanie to odnosi się głównie do agresji fizycznej, słownej oraz irytacji, we wskaźnikach których zachodzi również dodatnia korelacja z nasileniem cech psychopatycznych. Za jeden z najistotniejszych wniosków można uznać brak różnic jakościowych przy zachowaniu różnic ilościowych w profilach form przejawianej agresji w grupach nasilenia cech psychopatycznych.

Odpowiadając na trzecie z pytań badawczych, pod względem stylów funkcjonowania interpersonalnego istnieją istotne statystycznie różnice pomiędzy badanymi podgrupami. Kobiety o wyższym nasileniu cech psychopatycznych wyróżniają się wyższymi wynikami w stylach agresywno-sadystycznym i współzawodnicząco-narcystycznym, charakteryzuje je skłonność do wyrażania nadmiernego krytycyzmu, sarkazmu, dążenia do wyrządzenia krzywdy innym osobom. Wyraźnie zaznacza się tu także wrogość skierowana na zewnątrz oraz na siebie same. Są to osoby dominujące, o destrukcyjnych tendencjach i instrumentalnym podejściu do drugiego człowieka. Zaistniała również wysoka, dodatnia korelacja uzyskanych w tych stylach wyników z emocjonalno-interpersonalnym czynnikiem PCL-R. Ukazane w niniejszym badaniu charakterystyki zależności pomiędzy cechami psychopatii a ustosunkowaniami interpersonalnymi okazały się w pewnym stopniu analogiczne do różnic zaobserwowanych przez Pastwę-Wojciechowską (2004) w grupie męskiej. Badane kobiety o wyższym nasileniu cech psychopatycznych również przejawiają wyższy styl agresywno-sadystyczny, jednak nie wykazują wyższej tendencji do prezentowania stylu uległo-zależnego i buntowniczo-podejrzliwego, co charakteryzowało grupę męską w badaniu Pastwy-Wojciechowskiej.

Odpowiadając na czwarte pytanie badawcze, częściowo potwierdziła się hipoteza mówiąca o istnieniu związku pomiędzy hierarchią wartości a nasileniem cech psychopatycznych. Istotna zależność wystąpiła tu w przypadku oceny pozycji *bezpieczeństwo rodziny* w hierarchii wartości ostatecznych. Okazuje się, iż kobiety w grupie *umiarkowanej psychopatii i osób o cechach osobowości psychopatycznej* relatywnie niżej ceniły sobie wagę tej wartości.

Podsumowując, jedynie trzy spośród 99 badanych kobiet uzyskały w skali PCL-R wynik pozwalający na stwierdzenie występowania osobowości psychopatycznej, co zrodziło konieczność włączenia ich do wspólnej podgrupy z badanymi wykazującymi umiarkowane tendencje psychopatyczne. Grupa najwyższego nasilenia cech psychopatycznych w niniejszej pracy nosi nazwę *umiarkowanej psychopatii i osób o cechach osobowości psychopatycznej* (grupa C); ze względu na niższe nasilenie cech psychopatycznych w świetle skali PCL-R nie jest uprawnione proste odniesienie jej charakterystyki do psychopatycznego zaburzenia osobowości.

Podstawową płaszczyzną do dalszej eksploracji badawczej jest samo zagadnienie psychopatii występującej u kobiet. Nieliczne przeprowadzone dotąd analizy nie pozwalają na jednoznaczną charakterystykę obrazu klinicznego tego zaburzenia, przy czym postulowane są pewne różnice międzypłciowe w jej ekspresji fenotypowej. Dotychczasowe badania wymagają replikacji i poszerzenia zakresu badań nad odmiennością psychopatii u kobiet i mężczyzn, co podkreślają sami autorzy

tychże analiz, m.in. Logan i Weizmann-Henelius (2012), Kreis i Cooke (2011). Występowanie psychopatii u kobiet tonurtujące i, ze względu na społeczny wymiar problemu, wymagające wciąż dalszego zgłębiania zagadnienie. Wzrastająca przestępczość kobiet może być powiązana z występowaniem cech psychopatycznych. Nieliczne doniesienia badawcze na temat kobiecej psychopatii pochodzą głównie z krajów Ameryki Północnej, krajów skandynawskich oraz Niemiec, co sprawia, iż przekładanie na populację polską wniosków z nich płynących obciążone jest ryzykiem występowania różnic kulturowych. W dalszych badaniach warto wziąć pod uwagę, iż skala PCL-R nie jest wrażliwa na różnice międzypłciowe w ekspresji omawianego zaburzenia, co więcej nie przeprowadzono jej walidacji dla kobiet, co stanowi znaczne ograniczenie wyprowadzanych na jej podstawie wniosków wobec psychopatii kobiet (Kreis, Cooke 2011). Niektórzy badacze uznają także za wskazane obniżenie progów diagnostycznych PCL-R w przypadku diagnozowania kobiet (Logan, Weizmann-Henelius 2012).

Ponadto należy pamiętać o szeroko omawianej w literaturze przedmiotu krytyce operacyjnego ujęcia psychopatii ze względu na przenikanie się w nim symptomów tego zaburzenia i jego konsekwencji. Opracowany przez Cooke'a Model Kompleksowej Oceny Osobowości Psychopatycznej (CAPP) może być interesującą alternatywą dla przyjętego w niniejszym badaniu ujęcia operacyjnego psychopatii (Hoff i in. 2014; Kreis i Cook 2011).

Abstract: Intensity of Psychopathic Traits Among Imprisoned Women. Psycho-sociological Characteristics

The presented study was to assess the level of psychopathic traits women in Polish prisons and the relationship between that and the conditions of family socialization, interpersonal behaviour styles, intensity and forms of aggression and the hierarchy of values. The participants of the study were female inmates ($n = 99$) among which emerged three psychopathy intensification groups (based on score in Psychopathy Checklist – Revised, PCL-R). There has been used such diagnostic tools as the Buss-Durkee Aggression Scale (SABD), the Scale of Interpersonal Relations (SUI), the Rokeach Value Survey (RVS) and penitentiary records analysis. The gathered results of the research indicate that with increasing severity of psychopathic traits in the studied groups growing number of women having in their past experience of staying in institutions or care centers and contact with a parent addicted to an alcohol. As expected, it turned out that the treatment groups differ in terms of expression of the forms of aggression (especially physical aggression and verbal), irritation and interpersonal behaviour styles. Partially confirmed was the hypothesis of the existence of the relationship between the hierarchy of values and the intensity of psychopathic traits. Women with a higher psychopathic traits valued the Family Security less in their hierarchy of terminal values.

Keywords: psychopathy, aggression, hostility, values.

Bibliografia

- [1] Bałandynowicz A., 2002, *Przestępczość kobiet w środowisku miejskim*, „Prokuratura i prawo”, 10.
- [2] Blackburn R., 1998a, *Psychopathy and the Contribution of Personality to Violence*, [W]: *Psychopathy: Antisocial, Criminal, and Violent Behavior*, (red.) Millon T., Simonsen E., Birket-Smith M., Davis R.D., Guilford Press, New York.
- [3] Blackburn R., 1998b, *Psychopathy and Personality Disorder: Implications of Interpersonal Theory*, [w:] *Psychopathy: Theory, Research and Implications for Society*, (red.) Cooke D.L., Forth A.E., Hare R.D., Dordrecht Netherlands, Amsterdam.
- [4] Blackburn R., Logan C., Renwick S.J.D., Donnelly J.P., 2005, *Higher-Order Dimensions of Personality Disorder: Hierarchical Structure and Relationships with the Five-Factor Model, the Interpersonal Circle, and Psychopathy*, „Journal of Personality Disorders”, 19(6).
- [5] Blackburn R., Maybury C., 1985, *Identifying the Psychopath: the Relation of Cleckley's Criteria to the Interpersonal Domain*, „Personality and Individual Differences”, 6(3).
- [6] Blair R.J.R., 2007, *Dysfunctions of Medial and Lateral Orbitofrontal Cortex in Psychopathy*, „Annals of the New York Academy of Sciences”, 1121.
- [7] Brzozowski P., 1996, *Skala Wartości (SW). Polska adaptacja Value Survey M. Rokeacha. Podręcznik*, Pracownia Testów Psychologicznych, Warszawa.
- [8] Cooke D.J., Hart S.D., Logan C., Michie C., 2012, *Explicating the Construct of Psychopathy: Development and Validation of a Conceptual Model, the Comprehensive Assessment of Psychopathic Personality (CAPP)*, „International Journal of Forensic Mental Health”, 11(4).
- [9] Doliński P., 2009, Deficyty emocjonalne w psychopatii: badania w paradygmacie pamięci zdarzeń emocjonalnych wśród osób odbywających karę pozbawienia wolności, niepublikowana praca magisterska, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- [10] Farrington D., Coid J., Harnett L., Jolliffe D., Soteriou N., Turner R., West D., 2006, *Criminal Careers up to Age 50 and Life Success up to Age 48: New Findings from the Cambridge Study in Delinquent Development 2nd Edition*, „Home Office Research Study”, nr 299.
- [11] Gierowski J.K., Sariusz-Skąpska M., 2007, *Kontrowersje wokół pojęcia psychopatii i jego użyteczność dla psychiatrii i psychologii sądowej*, „Palestra”, 52(3–4).
- [12] Gierowski J.K., Błaszczuk E., Korpała-Bętkowska B., Szykklarz A., Starowicz A., Lickiewicz J., 2012, *The Temperamental Determinants of Psychopathy in Perpetrators of Aggressive Crimes – Research Report*, „Problems of Forensic Science”, 90.
- [13] Grann M., 2000, *The PLC-R and gender*, „European Journal of Psychological Assessment”, 16(3).
- [14] Grzyb J., 2011, Psychologiczna charakterystyka skazanych o rysach osobowości psychopatycznej, niepublikowana praca magisterska, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katowice.
- [15] Hare R.D., 2003, *The Hare Psychopathy Checklist-Revised. 2nd Edition. Manual*, Multi-Health Systems, Toronto.
- [16] Hare R.D., 2010, *Psychopaci są wśród nas*, Wydawnictwo Znak, Kraków.

- [17] Hoff H.A., Rypdal K., Hystad S.W., Hart S.D., Mykletun A., Kreis M.K.F., Cooke D.J., 2014, *Cross-Language Consistency of the Comprehensive Assessment of Psychopathic Personality (CAPP) Model*, „Personality disorders: Theory, Research, and Treatment”, 5(4).
- [18] Hołyst B., 2007, *Kryminologia*, Wydawnictwo Prawnicze Lexis Nexis, Warszawa.
- [19] Kasser T., Koestner R., Lekes N., *Early Family Experiences and Adult Values: A 26-Year, Prospective Longitudinal Study*, „Society for Personality and Social Psychology”, 28(6).
- [20] Kowalczyk K., 2012, *Przemoc i konflikty w domu*, CBOS, Warszawa.
- [21] Kreis M.K.F., Cooke D. J., 2011, *Capturing the Psychopathic Female: a Prototypicality Analysis of the Comprehensive Assessment of Psychopathic Personality (CAPP) Across Gender*, „Behavioral Sciences and the Law”, 29.
- [22] Leary T., 2004, *Interpersonal Diagnosis of Personality. A Functional Theory and Methodology for Personality Evaluation*, Resource Publications.
- [23] Logan C., Weizmann-Henelius G., 2012, *Psychopathy in Women: Presentation, Assessment and Management*, [w]: *Psychopathy and Law*, (red.) Häkkinen-Nyholm H., Nyholm J.O., John Wiley&Sons, Ltd.
- [24] Matysiak-Błaszczuk A., 2010, *Sytuacja życiowa kobiet pozbawionych wolności*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- [25] McWilliams N., 2009, *Diagnoza psychoanalityczna*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- [26] Millon T., Davies R.D., 1998, *Ten Subtypes of Psychopathy*, [w]: *Psychopathy: Antisocial, Criminal, and Violent Behavior*, (red.) Millon T., Simonsen E., Birket-Smith M., Davis R.D., Gilford Press, New York.
- [27] Nouvion S.O., Cherek D.R., Lane S.D., Tcheremissine O.V., Lieving L.M., 2007, *Human Proactive Aggression: Association with Personality Disorders and Psychopathy*, „Aggressive Behaviour”, 33.
- [28] Pastwa-Wojciechowska B., 2004, *Naruszanie norm prawnych w psychopatii. Analiza kryminologiczno-psychologiczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- [29] Pastwa-Wojciechowska B., 2011, *Psychologiczno-psychiatryczna problematyka psychopatii a potrzeby i praktyka opiniodawstwa w procesie stosowania prawa*, „Chowanna”, 2(37).
- [30] Pospiszyl K., 2000, *Psychopatia*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- [31] Salekin R.W., Rogers R., Ustad K.L., Sewell K.T., 1998, *Psychopathy and Recidivism Among Female Inmates*, „Law and Human Behavior”, 22.
- [32] Stanik J.M., Roszkowska A., Kucharewicz J., 2006, *Psychologiczna diagnoza zachowań agresywnych w świetle badań Skalą Agresji Buss–Durkee (SABD) – wyniki badań i normalizacja testu*, [w]: *Zastosowanie wybranych technik diagnostycznych w psychologicznej praktyce klinicznej i sądowej*, (red.) Stanik J.M., Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- [33] Stanik J.M., Różańska-Kowal J., 2006, *Zastosowanie Skali Ustosunkowań Interpersonalnych (SUI) J. M. Stanika w psychologicznej diagnozie normy i zaburzeń*, [w]: *Zastosowanie wybranych technik diagnostycznych w psychologicznej praktyce klinicznej i sądowej*, (red.) Stanik J.M., Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- [34] Stanik J.M., 1998, *Funkcjonowanie Osobowości Transseksualistów typu K/M w świetle badań testem, SUI*, „Acta Universitatis Palackianae Olomucensis”, 32.

- [35] Toeplitz-Winiewska M., Winiewski M., 2012, *Czy dziewczęta stają się coraz bardziej agresywne? Próba meta-analizy badań z lat 1997–2011*, [w]: *Agresja, Socjalizacja, Edukacja*, (red.) Grzegołowska-Klarkowska H.J., Wydawnictwo Akademii Psychologii Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa.
- [36] Ullrich S., Paelecke M., Kahle I., Marneros A., 2003, *Kategoriale und dimensionale Erfassung von „psychopathy“ bei deutschen Straftätern. Prävalenz, Geschlechts- und Alterseffekte*, „Nervenarzt”, 74.
- [37] Wawro F.W. (red.), 2007, *Priorytetowe wartości i plany życiowe młodzieży na tle procesów globalizacyjnych*, [w]: *Problemy współczesnej młodzieży w ujęciu nauk społecznych*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin.
- [38] Weizmann-Henelius G., Viemerö V., Eronen, M. 2004, *Psychopathy in Violent Female Offenders in Finland*, „Psychopathology”, 37(5).
- [39] Wenzel M., 2005, *Przemoc i konflikty w domu*, CBOS, Warszawa.
- [40] Wenzel M., 2009, *Przemoc i konflikty w domu*, CBOS, Warszawa.